

Kur'ân'da İslâm Kavramı ve Teslîmiyet Anlayışı

The Term Islam and Surrender Approach in the Qur'an

✉ Mazhar DÜNDAR^a

^aMEB Öğretmen,
Van, TÜRKİYE

Received: 30.04.2020
Received in revised form: 09.07.2020
Accepted: 26.07.2020
Available online: 31.12.2020

Correspondence:
Mazhar DÜNDAR
MEB Öğretmen,
Van, TÜRKİYE
mazhardu@hotmail.com

ÖZ İslâm, Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e bildirdiği ve Kur'ân ile Sünnetin beyan ettiği dinin adıdır. Beşer hayatının bütün yönlerini kapsayan bir nizam; içinde itikad, ibadet, ahlâk ve ahkâm bulunan, dünya ve âhiret meselelerinin tümünü kapsayan ilâhî sistemin adıdır. İslâm, ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.) son peygamber Hz. Muhammed'e (sas) kadarki bütün resûl ve nebîlerin dinidir. Bu itibarla Kur'ân'da, İslâm kavramı ve teslîmiyet üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Kur'ân'da Yüce Allah'a teslîmiyet mânâsında kullanılan "İslâm" kelimesinin köklerinden olan "silm" ifadesi barış, güven ve huzur; "selâm" ise mutluluk, esenlik ve güven demektir. Kur'ân'da, bu vahye dayalı dine "İslâm" adı verilmiştir. İslâm, Yüce Allah'a boyun eğip O'na itaat etmektir. Kulun, kendisini Allah'a teslim etmesi, iman ve ihlâs ile O'na bağlanmasıdır. Kur'ân'da bu hakikî teslîmiyet anlayışına mü'minlerin, Hz. İbrâhîm'in, Hz. Ya'kûb'un ve havâfîlerin teslîmiyeti gibi bazı örnekler sunulmuştur. Yine Kur'ân'dan anlaşıldığı kadarıyla ilâhî iradeye teslîmiyetten sapmanın nedenleri olarak, kişinin kendi isteklerine boyun eğmesi, hevâ ve hevesine uyması, hatalı da olsa atalarının yolundan ayrılmak istemesi, toplumda yer edinmiş gelenekleri, alışkanlıkları, inançları, düşünce ve kuralları körü körüne taklit etmesi ve Allah'a itaat yerine diğer insanlara ve varlıklara boyun eğmesi gibi hususiyetler söylenebilir. Bu makalede Kur'ân'da İslâm kavramı, bu kavramın mânâ alanı, Kur'ân'da teslîmiyet anlayışı örnekleri ve teslîmiyetten sapmanın nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm; vahiy; Kur'an; din; barış; teslîmiyet

ABSTRACT Islam is the name of the religion declared to the Prophet Muhammad by Allah Almighty and announced by the Qur'an and Sunnah. Islam is an order covering all aspects of human life, and is the name of the divine system, which contains all the matters of the world and the hereafter, including faith/itiqad, worship/ibadah, morality/akhlak-and provisions/ahkâm. Islam is the religion of all prophets from the first prophet Adam to the last prophet Muhammad. In this respect, the term Islam and surrender were emphasized, in the Qur'an. "Silm", which is the root of the word "Islam" used in the Quran for surrender to Allah Almighty, means trust and peace; the word "sâlam" means happiness, well-being and trust. The Quran also named this religion based on revelation as "Islam". Islam is to surrender to Allah Almighty and to obey Him. Islam is the servant's surrendering to God, and his attachment to Him with faith and sincerity. The Qur'an provides some examples of this genuine understanding of surrender, such as believers' surrendering, Abraham' (as) surrendering, Jacob' (as) surrendering, and the Apostles' surrendering to Allah. According to the Quran, the reasons for deviating from the divine will; It is shown that the person obeys his own wishes, complies with his enthusiasm, does not want to leave the path of his ancestors, blindly dictates the traditions, habits, beliefs, thoughts and rules that have taken place in the society, and submits to other human beings instead of obeying God. In this article, the concept of Islam in the Qur'an, the meaning of this concept, examples of surrender understanding in the Quran and the reasons for deviation from surrender will be emphasized.

EXTENDED ABSTRACT

Islam is the name of the religion declared to the Prophet Muhammad by Allah Almighty and announced by the Qur'an and Sunnah. It is an order that covers all aspects of human life. It contains worship, beliefs and provisions. It is the name of the divine system that covers all the issues of the world and the hereafter. Islam, the first prophet Hz. The last prophet from Adam, Hz. It is the religion of all the prophets until Muhammad. In the Qur'an, the concept of Islam and the concept of surrender were emphasized. The word "Islam" is used in the Quran to mean the surrender to Allah Almighty. The expression "silm", which is one of the roots of Islam, means peace, trust and serenity. "Selâm" means happiness, well-being and trust. The Quran also named this religion based on revelation as "Islam". Since all religions based on revelation are "Islam", all of these religions must ensure surrender to Allah Almighty. With divine submission, an environment of peace, security and peace is provided in the society. As a result of this, society gains salvation, well-being and happiness. We see that this situation, which is theoretically true, is not socially experienced in practice. There is a serious problem and contradiction. The problem here is that Islam, the common name of divine religions, is not understood adequately and accurately, both in terms of concept and detail. This problem needs to be identified accurately and firmly, and its solution must also be presented. For the solution of this, referring to the Qur'an, it is necessary to present what the concept of Islam really is and the understanding of divine submission. It should be given with concrete examples that this surrender does not only consist of theory and it is also experienced in practice. Again, the reasons why divine surrender is not common in practice should be presented. So, as it is understood from the Qur'an, Islam is to surrender and obey Allah Almighty. It is the person's surrendering to Allah, and her attachment to God with faith and sincerity. The Qur'an provides some examples of this genuine understanding of surrender, such as the surrender of the believers, the surrender of Abraham (as), Jacob (as), and the Apostles. Again, the reasons for deviating from the surrender to the divine will are presented in the Qur'an. These are to obey one's own wishes, to comply with their desires. Even if it is wrong, they do not want to leave their path blindly imitating traditions, habits, beliefs, thoughts and rules in society. Situations such as submission to other people and beings instead of obeying God. All the prophets sent by Allah Almighty and their common messages form the basis of the Islamic thought system. The members of the Islamic Ummah should be strongly connected to each other around this system. Because revelation wishes the society to live happily in love, peace and tranquility. Believers only submission to Allah and become attached to Him. It is sufficient for the believer to believe in Allah Almighty, his prophets and the religion of Islam and to obey them. In this article, the concept of Islam in the Qur'an, the meaning of this concept, examples of surrender in the Qur'an and the reasons for deviation from the surrender are emphasized.

Evrende irade sahibi varlıklar olarak insan, cin ve şeytan hâricindeki mahlûkâtın tümü, Yüce Allah'a tam bir teslîmiyetle boyun eğerek kendilerine iletilen ilâhî bildirimlerin gereği olan vazifelerini hakkıyla yerine getirmektedirler.¹ Kâinattaki varlıklar, Cenab-ı Hakk'ın vahyi istikametinde tam bir teslîmiyetle hareket ederken Yüce Allah, gönderdiği elçileri aracılığıyla insanların da bu yüce iradeye teslîm olmalarını istemektedir. İnsanlar, bu teslîmiyetle, selâmette olmaya, zâhir ve bâtın tüm müsibetlerden korunmaya, barış ve esenlik içinde yaşamaya davet edilmişlerdir: " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ *Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm'a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.*"² Şeytan, insanlara düşmanlık yaparak onları felâket ve âfetlere sürüklerken Yüce Allah, Selâm ismiyle mahlûkatı selâmette kılmış, teslîmiyet gösterenlere sulh ve selâmet bahşetmiştir. Peygamberler de, insanları selâmette kılmak, kâinatta barış ve esenliği sağlamak için onları Yüce Allah'a teslîmiyete davet etmişlerdir. Yüce Allah'ın Selâm ismi ile peygamberleri övülmeye ve dua edilmeye layık kıldığına dikkat çekmektedir: " سَلَامٌ عَلَىٰ سَلَامٍ عَلَىٰ نُوحٍ فِي سَلَامٍ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَاسِينَ *Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun! İbrâhîm'e selâm olsun! Mûsâ'ya ve Hârûn'a selâm olsun! İlyas'a selâm olsun!*"³

İlâhî dinlerin tümü tevhîd esasına dayalı olduğundan, Resûlullah'ın (sas) tebliğde bulunduğu İslâm diniyle diğer nebîlerin tebliğ ettikleri dinler temelde birleşirler. İslâm, özü itibarıyla Cenab-ı Hakk'ın buyruklarına ve iradesine teslîmiyetinden oluşan, ismini de bu niteliğinden alan, Resûlullah'ın (sas) teb-

¹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/83; Nahl, 16/68-69; Fussilet, 41/12.

² Bakara, 2/208. Âyetin "Ey iman edenler" şeklinde başlamasına bakılarak silm ifadesinin İslâm mânâsına geldiği yönündeki izahatın doğru olmadığı düşünülse de, mü'min ve Müslüman olmanın sorumluluğunu yerine getirmeyenler dikkate alındığında âyetin, "Ey iman edenler! Hepiniz İslâm'a tam olarak girin, onun gereklerini eksiksiz yerine getirin ve bu suretle doğru dürüst Müslüman olun, Müslümanlığın gereklerinden biri olmak üzere dostluk ve barışa yönelin, Allah'a itaat edin..." şeklinde anlaşılabilir. Bkz. Hey'et, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, 1/324-325.

³ Saffat, 37/79, 109, 120, 130.

liğde bulunduğu son ilâhî dinin adı olmakla beraber,⁴ tebliğın esaslarını tevhd ilkesine ve Yüce Allah'ın iradesinin teslîmiyetine dayandıran önceki ilâhî dinlerin de İslâm olarak adlandırılması mümkündür. Nitekim Kur'ân'da bunu teyîd eden pek çok âyet bulunmaktadır.⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de Benî İsrâil'in nebîleri, İslâm ifadesiyle aynı kökten gelen isim ve fiillerle Hakk Teâla'ya teslîmiyet gösteren şahıslar olarak takdîm edilmişlerdir.⁶ Yine Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i kitabın ve ümmîlerin Yüce Allah'a teslîm olmaya davet edilmeleri buyurulmuştur.⁷ Böylelikle Cenâb-ı Hakk katında yegâne dinin İslâm olduđu⁸ ve tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin özünün Allah'a teslîmiyetten geçtiği anlaşılmaktadır. Peygamberlerin hepsi de "ilâhî din, hak din, hâlis din" diye isimlendirilen İslâm'ı tebliğde bulduklarına göre,⁹ İslâm dini dışında başka dinleri aramanın bir mânâsı ve geçerliliği yoktur.¹⁰ Yani her bir peygamberin tebliğ ettiği din İslâm'dır ve onlardan birine tâbi olmak yeterlidir. Ancak söz konusu peygamberin vefatından sonra ilâhî din, tahrif edilmesi neticesinde geçerliliğini yitirince Yüce Allah sonraki peygamberle yeniden ilâhî dini bildirmiştir.

Kur'ân, hayatın başlangıcından kendi dönemine kadarki süreçte vahiy temelli dinlerin tümüne mirasçı olan bir ilâhî kelâmdır. İlâhî dinlerin sonuncusu olan İslâm dini de, önceki tüm peygamberlerin hem kendilerine iman edilmesini hem de bildirdikleri mesajların kabul edilmesini imanın şartı olarak kabul etmektedir.¹¹ Resûlullah (sas) da önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri evrensel nitelikteki ahlâkî prensiplerin devamını sağlamıştır. Resûlullah'ın (sas) bildirdiği dinin kendine ait hususiyetleri olsa da, Kur'ân âyetlerinde önceki ilâhî kitapların temel bildirimlerinin onaylandığı, o bildirimlerin İslâm çerçevesinde olduğu, ilâhî hikmetin gereği olarak bu öğretilerin Hz. Muhammed'in gönderilmesiyle en mükemmel şekline ulaştığı bildirilmiştir.¹² O halde önceki dönemlerde olduğu gibi günümüzde de sulh, selâmet ve esenliğe kavuşmak üzere Yüce Allah'ın hoşnutluğunu kazanmanın yolu, her dâim O'na teslîm olmak ve bildirimlerine uymaktır.

Vahye muhatap olan toplumların ilâhî bildirimlerdeki hakîkatlere uyarak sulh ve selâmet istikametinde ilerlemek yerine başka hesaplarla teslîmiyeti dışlamaları, bazı çıkar çatışmalarının sonucu olarak ayrılıklara düşmeleri Kur'ân âyetlerinde eleştirilmiştir.¹³ Kur'ân'daki bu uyarılara rağmen Müslümanların aynı hatalara düşmelerinin, ilâhî bildirimleri insanlığa en sağlıklı şekilde ulaştırma görevlerini yerine getirmelerinde önemli engel oluşturduğunu ifade edebiliriz.¹⁴

İSLÂM KAVRAMININ ANLAMI

"İslâm" kelimesinin Arapça'da lügat olarak farklı mânâları vardır. "İslâm", Hakk Teâla'nın hüküm verdiği ve takdîr buyurduğu her şeyde O'na boyun eğmek sûretiyle teslîm olmaktır.¹⁵ Aynı kökten gelen "silm"

⁴ Bkz. Mâide, 5/3.

⁵ Bkz. Bakara, 2/131-132; Âl-i İmrân, 3/52, 67; Yûnus, 10/72; Hac, 22/78.

⁶ Bkz. Mâide, 5/44.

⁷ Bkz. Âl-i İmrân, 3/20.

⁸ Âl-i İmrân, 3/19.

⁹ Bkz. Âl-i İmrân, 3/83; Tevbe, 9/33; Zümer, 39/3.

¹⁰ Bkz. Âl-i İmrân, 3/85; Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Tâberî, *Câmîu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2000, 6/570; Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1981, 8/138.

¹¹ Bkz. Bakara, 2/285; En'âm, 6/90.

¹² Bkz. Mâide, 5/3.

¹³ Âl-i İmrân, 3/19.

¹⁴ Bkz. Bakara, 2/213; Beyyine, 98/4.

¹⁵ Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut, 1994, 6/345; Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsa el Kefevî, *el-Külliyât Mu'cem fi Maslaha ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, nşr. Adnan Dervîş-Muhammed el-Misrî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993, s. 112; Ebû Lüveys Ma'lûfu'l Yesûfî, *el Muncid*, Mabaatu'l Kâsulikiyye, Beyrut, 1937, s. 359.

ise, savaşın zıddı olan barış ve selâmet (kurtuluş) mânâsıdır.¹⁶ İbnu'l-Enbârî şöyle demiştir: "Müslim" kelimesi, ibadetlerini sadece Allah rızası için yapan mânâsıdır. Bu Arapçada: "سلم الشيء لفلان O falanca-ya hastır" ifadesinden alınmış bir sözdür. Buna göre "İslâm" kelimesi, dinini ve inancını sadece Allah'a has kılma mânâsına gelmektedir.¹⁷

İslâm kelimesinin terim olarak çeşitli tanımları yapılmış olup tanımların birbirlerinden çok farklı olmadıkları anlaşılmaktadır. Tanımları şöyle hülâsâ edebiliriz:

Meşhur "Cibrîl" hadisinde Cebrail'in: "*Ey Muhammed! Bana İslâm hakkında bilgi verir misin*" suali-ne Hz. Peygamber: "*İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'ı hacctendir*" buyurdu.¹⁸

İslâm, Yüce Allah'ın Resûlullah'a (sas) indirdiği ve Kur'ân ile Sünnet'in beyan ettiği dinin adı, beşer hayatının bütün yönlerini kapsayan şâmil ve kâmil bir nîzam; içinde ibadet, akâid ve ahkâm bulunan, zaman ve mekân içinde dünya ve âhiret meselelerinin tümünü kapsayan ilâhî sistemin adıdır.¹⁹

İnsanın Yüce Allah'a itaat etmesi, boyun eğmek suretiyle teslim olması, gönülden bağlanarak kendini O'na ibadet ve hizmete adanması, ayrıca ilave ve eksiltme yapmaksızın Hakk Teâlâ'nın kendi peygamberlerine bildirdiği hidâyeti rehber edinmesi fikri ve davranış şekline "İslâm" denir.²⁰ Kısacası İslâm, kulun Yüce Allah'a teslim olması, iman ve ihlâs ile O'na boyun eğmesidir.²¹

İslâm ifadesinin lügat anlamıyla ıstılâhî mânâsı arasında güçlü bir münasebet vardır. İslâm anlayışına göre din; akıl ve iradeye sahip varlıklar arasındaki uyumsuzluk ve çekişmeleri önleyen ve sulhu sağlayan ilâhî kanunlardır. Din, insanların kendi aralarındaki ve Yüce Allah ile olan mutabakatlarının tümünü ifade etmektedir. Böylelikle yaratıcının ulvî iradesiyle mahlûkâtın iradesi arasında bir uyum hâli sağlanmış olur.²²

Bu tanımlardan İslâm'ın iki mânâya kullanıldığı sonucunu çıkarmak mümkündür:

- a) Allah'ın dinini açıklamak üzere vahyettiği nasslar.
- b) İnsanın bu nasslara inanması ve teslim olması.

KUR'ÂN'DA İSLÂM KAVRAMI

"İslâm" kelimesinin kökü olan "silm" ve "selam"dan türeyen kelimeler Kur'ân'da yüzden fazla âyette geçmektedir. "İslâm" kelimesi de, isim ve fiil şeklinde ondan fazla âyet-i kerîmede yer almaktadır.²³ İslâm kavramının kökü ve türevleri Kur'ân'da "silm", "selm", "selâm", "selâmet", "teslîm", "İslâm" şeklinde

¹⁶ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arâb, VI/344; Ebû'l Bekâ, *el-Külliyât*, s. 507; *el-Muncid*, s. 359; Râğıb Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mâarife, Beyrut, 1961, s. 240.

¹⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 4/4; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, 1974, 1/300; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (sad. İsmail Karaçam ve diğerleri), Azim Dağıtım, İstanbul, 2014, 1/387.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. Muğîre el-Buhârî, *el-Câmiu'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar* (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsır), Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001, İmân, 1, 2, (1/10.); Ebû'l-Hüseyn Müslîm b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), İhyâu't-Turâsî'l-Arâbî, Beyrut, ts. İmân, 19-22. (1/45.).

¹⁹ Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1413/1993, 3/106; Saîd Havva, *Ruh Terbiyemiz*, (çev. İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek), Kayıhan Yay. İstanbul, 1995. s.38-39.

²⁰ Beğâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyn, *Meâlimu't-Tenzil*, (thk. Abdurrezzâk el-Mehdî), Dâr İhyâi't-Tûrâsî'l-Arâbî, Beyrut, 1999, 2/18; Ebû'l 'Alâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (trc. Hey'et), İnsan Yay. İstanbul, 1991, 1/245.

²¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 7/225; Seyyid Kutûb, *Fi Zilâl-il-Kur'ân*, (çev. Heyet), Dünya Yay. İstanbul, 1991, 2/57; Elmalılı, *Hak Dini*, 1/387.

²² Elmalılı, *Hak Dini*, 2/330-331.

²³ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Mâarife, Beyrut, 1994, 451-454; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay. İstanbul, 1998, s. 251.

birçok âyette geçmektedir. Bu kelimelerin anlamlarını Kur'ân âyetlerinden örnekler getirerek şöyle özetleyebiliriz:

1. السِّلْمُ/Silm, السلامة/selâmet: Zâhirî ve bâtinî afetlerden arınmış olmaktır.²⁴

a) "إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ" *Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).*²⁵ Âyette geçen "selîm" kelimesi, hak hususunda şüphelerden ve şirkten arınmak mânâsında olup²⁶ bu da bâtinî temizliktir, yani fesattan arınmış bir kalp mânâsına gelmektedir.²⁷

b) Zâhirî ayıplardan berî olmaya şu âyet-i kerîme örnek verilebilir: "قَالَ إِنَّهُ يُقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شِئِيَّةَ فِيهَا قَالُوا الْبَيْنَ جَنَّتْ بِالْحَقِّ فَدَبَّحُواهَا وَمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ" *Dedi: O şöyle diyor: O, henüz boyunduruk altına alınmamış bir inehtir. Yeri sürmez, ekin sulamaz. Salma, (müselleme) hiç alacası yok: İşte şimdi gerçeği getirdin deyip ineği boğazladılar, az daha yapmayacaklardı.*²⁸ Âyetinde geçen "müselleme" kelimesi başıboş, her ayıptan sâlim anlamındadır.²⁹

سَلِيم/Selime, يسلم/yeslemu, سلامة/selameten, سلاما/selamen kelimeleri Kur'ân'ın değişik âyetlerinde "selâmet", yani "Allah'ın koruması" anlamında kullanılmıştır:³⁰ "إِذْ يُرِيكُمُ اللَّهُ فِي مَنَاكِبِكُمْ لَئِيْلًا وَلَوْ أَرَايَكُمْ كَثِيرًا لَفَتَنَّاكُمْ" *Allah, sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi, çekinirdiniz ve (savaş) işinde (birbirinizle) çekişirdiniz. Fakat Allah, (sizi bundan) kurtardı (selleme). Çünkü O, göğüslerin özünü bilir.*³¹ Yani Allah selâmet ihsan etti mânâsında kullanılmıştır.³² "أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ" *(Onlara): Oraya esenlikle, güven içinde girin! denilir (selâm).*³³ Âfetlerden sâlim ve de Allah'ın azabından emin olarak oraya (cennete) dâhil olun demektir.³⁴ "قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ" *"Ey Nuh denildi, sana ve seninle beraber olanlardan (türeyecek) ümmetlere bizden esenlik ve bereketle (gemiden) in... (selâm).*³⁵ Dine dair her türlü sıkıntılar hususunda bir emniyet ve güvenle oradan inin mânâsındadır.³⁶ "لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ" *Rab'leri katında esenlik evi onlarındır (dâru's-selâm).*³⁷ Yine orası her türlü âfetlerden dâimî şekilde korunmuş selâmet yurdu cennettir.³⁸ (Kur'ân'dakileri) düşünüp akleden, onları zihninde canlı tutarak hayatlarında da uygulamaya çalışan toplumlar için Rabb'leri katında "dâru's-selâm" (selâmet yurdu) vardır.³⁹ Bir başka âyette Hakk Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلَامِ" *Allah esenlik evine çağırır ve dilediğini doğru bir yola iletir.*⁴⁰ Âyetlerde geçen "dâru's-selâm" ifadesinin anlamı; oraya giren kimselerin belâ ve müsibetlerden kurtularak sığınmış oldukları ev veya yurttur. Öyleyse buradaki selâm ifadesi "selâmet" anlamındadır. Çünkü bu selâm yurdunda insanoğlu her türlü ölüm, hastalık, müsibet, belâ, şeytânî vesveseler, küfür, bid'at, sıkın-

²⁴ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 239.

²⁵ Şuârá, 26/89.

²⁶ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, 19/365.

²⁷ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 239.

²⁸ Bakara, 2/71.

²⁹ Ebû'l-Fidâ İmâduddin İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mektebetu Dâri's-Selâm, Riyâd, 1994, I/300; Elmalılı, *Hak Dini*, I/321.

³⁰ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 239.

³¹ Enfâl, 8/43.

³² Nâsiruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâr İhyâi't-Turâsi'l-Ârâbi, Beyrut, 1419/1998, 3/61; Elmalılı, *Hak Dini*, 4/235.

³³ Hicr, 15/46.

³⁴ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17/107; Beydâvî Kâdî, *Envâru't-Tenzil*, 3/212; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 4/471.

³⁵ Hûd, 11/48.

³⁶ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, Dâru'l-Kitâbu'l-Ârâbi, Beyrut, 2006, 2/401; Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 18/7.

³⁷ En'âm, 6/127.

³⁸ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâveridî, *en-Nuket ve'l-Uyûn Tefsîru'l-Mâveridî*, thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. 2/167.

³⁹ Elmalılı, *Hak Dini*, 3/515.

⁴⁰ Yûnûs, 10/25.

tı ve zorluklardan uzak bir hayat yaşamış olur.⁴¹ Yine Yüce Allah: "بِهْدَىٰ بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ" *Onunla Allah, rızasının peşinde gidenleri esenlik yollarına iletiyor ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletiyor (sübüle's selâm)*⁴² buyurmak sûretiyle, Kur'ân'a uyararak Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uygun hareket eden kimseleri, selâmet yollarına erdirmek üzere hidâyet vereceğini ve istikâmet üzere kılacağı ifade etmektedir.⁴³

2. السلام/Selâm: Yüce Allah'ın isimlerindedir. Kur'ân'da: "هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ" *O, öyle Allah'tır ki O'ndan başka ilâh yoktur. Padişah'tır, mukaddestir, selâm (esenlik verendir)*⁴⁴ buyrulmaktadır. Selâm, her türlü esenliğin kaynağı demektir. Her türlü ayıp, kusur, eksiklik, yokluk ve tehlikelerden sâlim olmasının yanı sıra, selâmet umulan ve selamete erdirecek olan da O'dur.⁴⁵ Mahlûkat için söz konusu olan ayıp ve âfetlerden beri olması sebebiyle Yüce Allah "Selâm" ismiyle anılmaktadır.⁴⁶ Selâm, Yüce Allah dışındaki diğer varlıklardan olunca sözlü bir ifade;⁴⁷ Yüce Allah'tan ise fiilî bir icraat olup her türlü nimeti cennette vermesi mânâsındadır.⁴⁸ Yüce Allah, cennettekilerin nimetler içinde sefâ sürmelerinden, eşleriyle gölgeliklerde dinlenmelerinden, türlü meyvelerle farklı arzularının yerine getirildiğinden bahsettikten sonra şöyle buyurmaktadır: "سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ" *Onlara merhametli Rabb'in söylediği selâm vardır.*⁴⁹ Yani kendilerine merhamet eden Rabb'lerinden onlara selâm ve esenlik vardır.⁵⁰ Yine "selâm" kelimesinin geçtiği âyetlerde Yüce Allah'ın o zatları övdüğüne dair işaret vardır şeklinde yorumlayanlar olmuştur.⁵¹

السلام/Silm kelimesi Kur'ân'da, sulh, barış,⁵² aynı zamanda İslâm anlamında⁵³ kullanılmıştır. Mekke müşriklerine karşı Yüce Allah, Resûlullah'a (sas) şöyle demiştir: "عِجْرًا يَأْتِيهَا الْأَمْنُ وَالسَّلَامُ فَاجْتَنِبْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ" *Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O, işitendir, bilendir.*⁵⁴ Âyet-î kerîmede "silm" kelimesinin barış anlamında olduğu âşikârdır. Yine Kur'ân'ın: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً" *Ey inananlar, hepiniz birlikte İslâm'a (veya barışa) girin, şeytanın adımlarını izlemeyin, çünkü o size apaçık düşmandır*⁵⁵ âyet-î kerîmesinde "silm" kelimesinin hem sulh hem de İslâm mânâsına geldiğini müfessir Hamdi Yazır şöyle izah etmiştir: "Ey mü'minler topluluğu! Sizler bir bütün halinde tam bir teslîmiyetle ve tüm benliğinizle barışa ve selâmete girerek kâmil mânâda Müslüman olunuz. "Silm" kelimesi, barış ve esenlik mânâsına gelmektedir. Bu da esasında İslâm'ın boyun eğme ve itaat etme anlamıyla ilgilidir. Çünkü İslâm, Yüce Allah'a teslîmiyet göstermek ve ihlâslı olmak mânâlarının yanı sıra, bunlara dayanmak suretiyle esenliğe kavuşmak mânâsını da ifade etmektedir. O halde bu âyet-î kerîmeyle, iman ve İslâm kavramların mânâlarının, hem dünyada hem de âhirette barışa ve selâmete girmeyi ifade ettiği buyurularak mü'minler kâmil dine davet edilmişlerdir."⁵⁶

⁴¹ Râzî, *Fahreddîn, et-Tefsîru'l-Kebîr*, 17/78; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 3/101.

⁴² Mâide, 5/16.

⁴³ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 2/369; Elmalılı, *Hak Dini*, 3/189.

⁴⁴ Haşr, 59/23.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr el-Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006, 20/390; Elmalılı, *Hak Dini*, 7/524.

⁴⁶ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 240.

⁴⁷ Bkz. Râ'd, 13/23-24.

⁴⁸ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 240.

⁴⁹ Yâsîn, 36/58.

⁵⁰ Tâberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20/537; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, 7/418.

⁵¹ Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 240. Âyetler için bkz. Saffât, 37/79, 109, 120, 130.

⁵² Râğîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 240.

⁵³ Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 507.

⁵⁴ Enfâl, 8/61.

⁵⁵ Bakara, 2/208.

⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, 2/66.

3. التسليم/Teslîm: Yüce Allah'a tam bir teslîmiyetle boyun eğmek suretiyle O'na hakkıyla itaat edilmesi, her şeyin uygun olana teslîm olması demektir.⁵⁷ Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: " فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا *Hayır, Rabb'in hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiği hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla kabullenmedikçe inanmış olmazlar (teslîm).*"⁵⁸ Yine bir başka âyette Yüce Allah: " وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا *Mü'minler (düşman) ordularını gördükleri zaman (korkmadılar): "Bu Allah'ın ve Resûlünün bize va'dettiği (zafer) dir. Allah ve Resûlü doğru söylemiştir" dediler. Ve bu, onların sadece imanlarını ve bağlılıklarını artırdı (teslîm)*"⁵⁹ buyurmaktadır.

İslâm kelimesi, yalın halde ifade edildiğinde inanmayı ifade ederken, "lam" harfi cerri ile kullanıldığında istislâm yani teslîmiyeti ve nefsin teslîm olmasını, itaati ve tamamen uymayı ifade etmektedir.⁶⁰ İbrâhîm (a.s.) ve oğlu İsmâîl (a.s.) beraber Beytullah'ın temellerini yükseltirlerken şöyle duâ ediyorlardı: " رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ *Rabb'imiz, bizi sana teslîm olanlar yap, neslimizden de sana teslîm olan bir ümmet çıkar...*"⁶¹ Bu ayetteki "İslâm" kelimesi "lam" harfi cerri ile gelerek "teslîmiyet" anlamında kullanılmıştır.

İSLÂM KAVRAMININ MÂNÂ ALANI

Kur'ân'da Yüce Allah'a teslîmiyet mânâsında kullanılan "İslâm" kelimesinin köklerinden biri olan "silm" ifadesi barış, güven ve huzur; "selâm" ise mutluluk, esenlik ve güven mânâlarına gelmektedir. Kur'ân'da bu vahye dayalı dine "İslâm" adının verilmesi⁶² suretiyle ilâhî dinin gâye edildiği hedefler ve sosyal hayatta yapılması arzulanan değerler de gösterilmiş olmaktadır. Kur'ân'ın tedkîki bizlere "İslâm" kavramının içiçe daireler halinde üç anlamının olduğunu göstermektedir.⁶³

a) Kâinattaki tüm şuurlu mahlûkâtın içinde bulunduğu düzen (din). Bu durumda "İslâm" kavramı, mahlûkâtın Hâlık'ına teslîm olması, boyun eğmesi anlamında kullanılmıştır. Kur'ân'da " أَفَعَيِّرُ دِينَ اللَّهِ يَبْغُونَ *Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez, O'na teslîm olmuştur ve O'na döndürülüp götürüleceklerdir*"⁶⁴ buyrulmaktadır.

b) İlk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadarki Yüce Allah'ın tüm elçilerinin tebliğde buldukları fitrat dininin genel adı. Kur'ân'da şöyle buyrulur: " إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسَلِمْتُ قَالَ أَسَلِمْتُ *İzâz dedi ki: "Ben de kendimi Allah'a teslîm ettim, bana uyanlar da." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere de ki: "Siz de İslâm oldunuz mu?" Eğer İslâm olurlarsa doğru yolu bulurlar...*"⁶⁶ buyrulmaktadır.

⁵⁷ Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 295.

⁵⁸ Nisâ, 4/65.

⁵⁹ Ahzâb, 33/22.

⁶⁰ Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 10/170, Elmalılı, *Hak Dini*, 1/409.

⁶¹ Bakara, 2/128.

⁶² Bkz. Âl-i İmrân, 3/19, 85; Mâide, 5/3.

⁶³ Bkz. Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 251.

⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/83.

⁶⁵ Bakara, 2/131.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/20. Bkz. Âl-i İmrân, 3/52, 67.

Yûsuf (a.s.), ailesine kavuşup rüyası gerçekleşince Yüce Rabb'ine şöyle duâ etmiştir: " رَبِّ قَدْ أَنْتَبَيْتُ مِنَ رَبِّكَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّقْنِي مُسْلِمًا وَالْحَقْبَىٰ بِالصَّالِحِينَ *Rabb'im, sen bana mülkten bir nasip verdin ve bana rüyaların yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da âhirette de benim yârim sensin! Beni Müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat!*"⁶⁷

c) Kur'ân'la zuhûr bulan ve Resûlullah (sas) aracılığıyla tebliğ olunan son ilâhî din. Kur'ân'da şöyle buyrulur: " الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا *Allah katında din, İslâm'dır*"⁶⁸; " الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا *Bugün size, dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim...*"⁶⁹

Yukarıda yaptığımız açıklamalarla teslîmiyet, barış ve esenlik mânâlarına gelen İslâm kavramının Kur'an'da; şuurlu varlıkların yaşadığı düzen (din), tüm peygamberlerin getirdiği fitrat dinin genel adı ve Resûlullah'ın (sas) getirdiği son İlâhî dinin özel adı mânâlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

TESLİMİYETİN MÂHİYETİ

İslâm, teslîmiyet gösterme, boyun eğme ve itaakâr olma gibi mânâlara gelmektedir. Hakk Teâlâ şöyle buyurmaktadır: " أَفَعَيَّرَ بَيْنَ اللَّهِ يَبْعُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ *Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Hâlbuki göklerde ve yerde ne varsa (hepsi) ister istemez O'na boyun eğmiştir (teslîm olmuştur) ve O'na döndürüleceklerdir.*"⁷⁰ Göklerde ve yerde bulunan varlıkların Yüce Allah'a itaat ve teslîmiyetleri durumlarına göre farklılık göstermektedir.⁷¹

Vâcibu'l-vücûd olan Yüce Allah'ın haricindeki tüm mahlûkat, varlık tibiyle mümkün varlıklar olduğu için hâliyle var olma ve varlıklarını sürdürmede On'a bağılıdır. O halde tüm varlıklar, var olma ve yok olma cihetleriyle Cenab-ı Hakk'a boyun eğerek itaat etmek durumundadırlar. Yukarıda âyette geçen: " *O'na boyun eğmiştir*" buyruğu, bir hasr ifadesidir. Yani göklerde ve yerde bulunan tüm varlıklar, başkasına değil sadece O'na boyun eğmiştir mânâsına gelmektedir.⁷² Kur'ân'da bu mânâyı delalet eden bazı âyetlerde, yerde ve gökte bulunan herkesin ister istemez Yüce Allah'a secde ettiği,⁷³ tüm varlıkların O'na hamd ile tesbîh ettiği⁷⁴ vurgulanmıştır.

Fahreddin Râzî bu hususta şu açıklamalarda bulunmuştur: "Allah'ın irade buyurduğu hususta hiç kimsenin O'na karşı koyması mümkün değildir. Varlıklar, Allah'ın muradını ya isteyerek ya da istemedikleri halde kabul etmek zorundadırlar. Mesela sâlih Müslümanlar, dine taallük eden meselelerde Yüce Allah'a isteyerek, tabiatlarına ters düşen hastalık, fakirlik, ölüm ve benzeri şeyler hususunda da O'na istemeyerek (kerhen) inkıyâd ederler. Kâfirlere gelince onlar, her hâlükârda Allah'a kerhen boyun eğler. Çünkü onlar din ile alakalı olan hususlarda Allah'a boyun eğmezken, diğer hususlarda ise kerhen teslîm olurlar."⁷⁵

İslâm, kişinin Yüce Allah'a içinden gelerek mutlak mânâda teslîmiyeti gerektirdiği için Müslümanlar da bu cihetle isteyerek Yüce Allah'a boyun eğmişlerdir. Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: " قُلْ يَا أَهْلَ

⁶⁷ Yûsûf, 12/101.

⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/19.

⁶⁹ Mâide, 5/3.

⁷⁰ Âl-i İmrân, 3/83.

⁷¹ Mâverdi, *en-Nuket*, 1/407; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, II/57; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Dâru'l-Mârifet, Lübnan, 1990, 3/292.

⁷² Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 8/134.

⁷³ Bkz. Râ'd, 13/15.

⁷⁴ Bkz. İsrâ, 17/44.

⁷⁵ Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 8/134-135; Ayrıca bkz. Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'l-Kelîmu't-Tayyîb, Beyrut, 1998, 1/270.

الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ *De ki: Ehl-i Kitab! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım: Allah'tan başka birbirimizi Rab edinmeyelim. Eğer yüz çevirirlerse: Şahid olun, biz Müslümanlarız deyin.*"⁷⁶ Bir başka âyette Yüce Allah'ın hükümlerine teslim olmaksızın bu işin hâsıl olmayacağı bildirilmiştir: " فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ *Hayır, Rabb'in hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiği hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe, iman etmiş olmazlar.*"⁷⁷

İlâhî hükümler, ancak sahîh ve sarîh nassın bildirimleriyle mümkün olabilir. Hakk Teâlâ, hikmet sahibi olup mutlak ilmiyle mevcûdatı ihata ettiğinden, tüm mahlûkâta düşen görev, Yüce Allah'ın bildirimlerine teslim olmalarıdır. Hâliyle fitratın gereği olarak da insanların Yüce Allah'a teslim olmaları gerekmektedir. Çünkü bu ilâhî kanunları yaratan ve insan fitratını da en iyi bilen sadece Yüce Allah'tır.⁷⁸

İnsanlığın selâmeti Cenâb-ı Hakk'a teslim olmaktan geçtiğinden Yüce Allah, ümmetlerden her birine peygamber göndermiştir.⁷⁹ Kur'an'da: " قُلْ لَا اتَّبِعْ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُمْ إِذَا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ... *De ki: Ben sizin hevâ-u heveslerinize asla uymam. O takdirde ben muhakkak sapmış ve doğru yola erenlerden olmamış olurum... O hakkı anlatır ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır*"⁸⁰ buyurularak gerçek dinin Yüce Allah'a bütünüyle itaat etmek ve teslim olmaktan geçtiği, Allah'a itaatin ise emir ve yasaklarına her zaman ve her şartta uyulmasıyla mümkün olabileceği ifade edilmiştir.⁸¹ Yapılan her işte nefsin isteklerine, aklın yargısına, insanların ne yaptıklarına değil, Allah'ın buyruklarının ne olduğuna bakılması gerektiği anlaşılmaktadır.

KUR'AN'DA TESLİMİYET ÖRNEKLERİ

Kur'an'da Yüce Allah'ın sunduğu teslimiyet örnekleri pek çoktur. Her şeyden önce Kur'an'da adı geçen peygamberlerden her birinin hayat hikâyesi aynı zamanda birer teslimiyet anlayışı örneğidir. Ancak konunun fazla uzayacağını düşünerek burada, Kur'an'ın sunduğu ve genel mânâda mü'minlerin, Hz. İbrâhîm'in, Hz. Ya'kûb ve oğullarının, havârîlerin teslimiyeti örnekleriyle sınırlı tutmayı tercih etmek sûretiyle, mevzunun bu örnekler üzerinden anlaşılır kılınmasının mümkün olabileceğini düşündük.

Mü'minlerin Teslimiyeti

Yüce Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler ve onların sundukları ortak mesajlar, İslâmî düşünce sisteminin temelini oluşturmaktadır. İslâm ümmetinin fertleri bu sistem etrafında birbirlerine sınımsız bağlı olmak durumundadır. Çünkü bu düzen, insanları bir şemsiye altında toplayarak taassup ve baskı olmaksızın yaşayabilecekleri, evrensel bir sosyal hayatı hedeflemektedir. İlâhî hitap, toplumun sevgi, barış ve huzur içerisinde mutlu yaşamasını arzu etmektedir. Yüce Allah insanları bu evrensel nitelikleri hâiz dine davet ederek şöyle buyurmaktadır: " قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ *Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve Ya'kûboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilen*

⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/64.

⁷⁷ Nisâ, 4/65.

⁷⁸ Saîd Havva, *İslâm*, (trc. Mesut Tan), Tekin Kitapevi, Konya, 1992. 1/6-7.

⁷⁹ Bkz. Nahl, 16/36; Fâtır, 35/24; İbrâhîm, 14/4.

⁸⁰ En'âm, 6/ 56-57.

⁸¹ Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 13/251-252.

(Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rabb'lerinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.⁸²

Mü'minler, Cenab-ı Hakk'ın görevlendirdiği tüm elçilere iman eder ve onlardan hiçbirini inkâr etmeye hakkı olmadığına inanır. Tüm peygamberlerin aynı gerçeği getirdiklerine ve insanları aynı hidâyete çağırdıklarına inanarak sadece Hakk Teâlâ'ya teslimiyet gösterir. Mü'min kimsenin, Yüce Allah'a ve peygamberlerine iman edip buyruklarına uyması, şeref ve izzetini bu alanda bulması kâfi gelmekte ve başka ilâh, rehber veya sistem aramasına gerek kalmamaktadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَتَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ" *Allah'ın boyası (ile boyan). Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ancak O'na kulluk ederiz.*⁸³ Âyette geçen "sibğatullah" ifadesiyle âlimler, neyin murad edildiği hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerse de ekseriyeti, bu ifadenin "din" anlamında olduğu görüşündedir.⁸⁴

Peygamber Efendimiz (sas) ve mü'minlerin Cenab-ı Hakk'a teslimiyet gösterdikleri, ilâhî dine sınıksız bağlandıkları ve sadece Allah'a yöneldikleri Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: "فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ" *Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim. Ehl-i kitaba ve ümmilere de: Siz de Allah'a teslim oldunuz mu? de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir.*⁸⁵ Burada Resûlullah'ın (sas) ve mü'minlerin Yüce Allah'a olan teslimiyetleri ifade edilmiş, Ehl-i kitap ve müşrikler de bu yüce gerçeğe davet edilmişlerdir. İnsanların bu davete icabet etmeleri halinde kurtuluşa erebilecekleri, aksi halde delâlet, sapıklık ve şaşkınlık içinde kalacakları yine başka âyetlerde de vurgulanmıştır.⁸⁶

Mü'minler, âlemlerin Rabb'ine ve O'nun bildirimlerine tüm benlikleriyle teslim olurken şeytan ve şeytanın peşinden gidenler gibi şaşkın duruma düşmemiş ve dinin en mükemmeline, teslimiyetin en güzeline tâlib olmuşlardır.⁸⁷ Yüce Allah: "قُلْ أَسْلَمُوا وَبِشْرِ الْمُؤْمِنِينَ" *O'na teslim olun. (Ey Muhammed!) O ihlâslı ve mütevâzî insanları müjdele!*⁸⁸ buyurarak sadece kendisine teslim olunmasını emretmiş ve teslimiyet gösteren mütevâzî, ihlâslı mü'minleri de övmüş ve müjdelemiştir.⁸⁹

Hz. İbrâhîm'in Teslimiyeti

Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in teslimiyeti, en güzel teslimiyet örneklerinden biri olarak sunulmuştur: "إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ" *İbrâhîm, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itaat eden bir önder idi; Allah'a ortak koşanlardan değildi.*⁹⁰ Yüce Allah, Hz. İbrâhîm'in kalbine İslâm'ın tevhîd inancıyla ilgili esasların bilgisini ilham etmiş, bu hususta delil sayılabilecek yıldız, ay ve güneş gibi gök cisimlerinin varlığı, onların batması gibi muazzam hadiselerin, mutlak bir yaratıcının varlığına işaret ettiğinin delili olduğu hususlarını ihsân etmiştir.⁹¹ Hz. İbrâhîm de kendisine peygamberlik mertebesi verilmeden ve henüz genç yaşlarda iken, Yüce Allah'ın lütfuyla ve ibret nazarıyla, aklî istidlallerle evrenin hâdis olduğunu idrak etmiş ve her hâdisin de bir muhdîse ihtiyacı olduğunu kavramıştır.⁹² İçinde yaşadığı top-

⁸²Bakara, 2/136.

⁸³Bakara, 2/138.

⁸⁴Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 4/95; Tâberî, *Câmîu'l-Beyân*, 3/117; Elmahlû, *Hak Dini*, 1/426; Seyyid Kutûb, *Fî Zilâl*, 1/185; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü'r Tefasîr*, Dârü's-Sâbûnî, Kahire, 1979, 1/96.

⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/20.

⁸⁶ Bkz. En'âm, 6/71.

⁸⁷ Bkz. Nisâ, 4/125.

⁸⁸ Hac, 22/34.

⁸⁹ Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 13/35.

⁹⁰ Nahl, 16/120.

⁹¹ Bkz. En'âm, 6/75-79.

⁹² Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 13/44-47.

lumun bâtil inançlarından etkilenmemiş, kalbi hiçbir zaman şirke meyletmemiş ve hep tevhîd inancına bağlı bir Müslüman olarak yaşamıştır. Cenâb-ı Hakk onu, aklını kullanması suretiyle içinde bulunduğu toplumun yaşadığı buhrâna karşı duygu ve düşüncelerini muhafaza etmiş, en güzel şekilde terbiye etmiş,⁹³ üstün bir akıl ve güçlü bir tartışma kâbiliyeti lütfetmiştir. Kur'ân'ın değişik âyetlerinde onun, putçuluğun yıkılması için halkıyla yaptığı aklî tartışmalara şâhid oluyoruz.⁹⁴ En'âm sûresindeki tartışma da bunlardan biridir: " وَحَاجَّةُهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدِينِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ *Kavmi onunla tartışmaya girişti. Onlara dedi ki: Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkın-da benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak Rabb'im'in bir şey dilemesi hâriç. Rabb'im'in ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ ibret almıyor musunuz?*"⁹⁵

Hz. İbrâhîm, kavmini içinde buldukları şirkten tevhîd inancına davet ederken muhatapları da Hz. İbrâhîm'e tepki göstererek atalarını putlara ibadet ederken bulduklarını⁹⁶ ve onların yanılmış olmayacaklarını iddia etmişlerdir. Ancak Hz. İbrâhîm, Yüce Allah'ın kendisini hidâyet ettiği tevhîd inancında, biricik mâbûd olan Allah'a imanda ve halkını bu imana davet etmekte ısrar etmiştir. Halkı da Hz. İbrâhîm'i ilâhların intikamı ile korkutmayı deneyerek bu ilâhların onu çaresi olmayan bir derde düşürebileceğini söylemişlerse de İbrâhîm (a.s.), onların ortak koştukları şeylerden korkmadığını ifade etmiştir. Bu tehditleri işe yaramayınca: " قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ *Onlar: Bir şey yaparsanız şunu yakın da ilahlarınıza yardım edin dediler.*"⁹⁷ Bu ürkütücü durum karşısında Hz. İbrâhîm'in Yüce Allah'a olan inancının, sabır ve teslîmiyetinin devreye girdiğini görmekteyiz. Yüce Allah ateşe, Hz. İbrâhîm'i yakmamasını, serin ve esenlik olmasını vahyederken⁹⁸ dikkat edilirse, Kur'ân'da Allah'ın Hz. İbrâhîm'e ateşin kendisini yakmayacağını, korkmaması gerektiği yönünde önceden bir bildirimde bulunulduğuna dair bir işaret yoktur. Ancak Hz. İbrâhîm, Allah'ın kaderine olan güveniyle, sabır ve teslîmiyetiyle bu olayı karşılamıştır. Doğrusu böylesi kötü bir muâmeleyi de kavminden beklemiştir: " وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا *Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak, Rabb'im'in bir şey dilemesi hâriç.*"⁹⁹ Hz. İbrâhîm'in bu duruşu, hiçbir tehlikenin önünde sarsılmayan güçlü bir iman ve teslîmiyetin göstergesidir.

Yukarıdaki olaydan daha vahîm olanı ise Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhîm'e, oğlu Hz. İsmâîl'i kesmesini emrettiği zaman yaşanmıştır: " *Ey oğulcuğum! Doğrusu ben uykuda iken seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün, ne dersin, dedi.*"¹⁰⁰ İbrâhîm (a.s.) bu rüyayı, yaşlılığında kendisine müjdelenen sevgili oğlu hakkında görmüştür.¹⁰¹ Burada değil Hz. İbrâhîm gibi yumuşak huylu, yufka yürekli bir babanın, hiçbir insanın kalbinin dayanamayacağı bir durum söz konusudur. Fakat Yüce Allah'ın emri olduğu için, insan tâkâtının üstünde bir emir dâhi olsa, elbette teslîmiyet göstermek gerekirdi. Henüz çocuk olan İsmâîl (a.s.) bile, Allah'ın emrine ve kaderine teslîm olmuştur: " *قَالَ *Ey babacığım! Ne ile emrolunduysan yap, Allah dilerse sabredenlerden olduğumu göreceksin dedi.*"¹⁰² İnsanın hayal gücünü aşan böylesi bir durum karşısında İbrâhîm (a.s.), Allah'ın emrine icabet etmekte*

⁹³ Seyyid Kutûb, *Fî Zilâl*, 2/525-526.

⁹⁴ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 7/478.

⁹⁵ En'âm, 6/80.

⁹⁶ Bkz. Şuârâ, 26/69-74.

⁹⁷ Enbiyâ, 21/68.

⁹⁸ Enbiyâ, 21/69.

⁹⁹ En'âm, 6/80.

¹⁰⁰ Saffât, 37/102.

¹⁰¹ İbrâhîm, 14/39.

¹⁰² Saffât, 37/102.

tereddüt etmediğini göstermiş ve İsmâîl (a.s.) ile beraber bu teslîmiyet sınavını başarmıştır: " فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهَ لِلْحَبِيبِ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرَّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ *Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.*"¹⁰³

Yüce Allah, Hz. İbrâhîm ve Hz. İsmâîl'i Kâbe'nin temellerini yükseltmek, onu rükû ve secde edenlere hazırlamak, orada güzel duâlar yapmakla şereflendirdi: " وَأُذِ بَرَفَعُ إِبْرَاهِيمَ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَأَسْمِعِلْ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا " *Bir zamanlar İbrâhîm, İsmâîl ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor, (şöyle diyorlardı): Ey Rabb'imiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Rabb'imiz! İkimizi sana teslîm olanlardan kıl, soyumuzdan da sana teslîm olanlardan bir ümmet yetiştir...*"¹⁰⁴ Allah'u Teâlâ duâlarını kabul buyurarak Hz. İbrâhîm'in soyundan gelen Resûlullah'ı (sas) bu ümmete ilâhî kelâmı tebliğ etmek, hikmeti ve kitabı öğretmek, Rabb'ine teslîm olmak ve teslîmiyete davet etmek üzere son peygamber olarak görevlendirmiştir.

İbrâhîm (a.s.), Yüce Allah'ın tertemiz kıldığı ve seçtiği din olan İslâm'a mensup iken, kendi nefislerine zulmedenler ve benliklerini aşağılık duygulara mahkûm edenler ise ondan yüz çevirmişlerdir. Oysa Hakk Teâlâ, Hz. İbrâhîm'i dünyadakilere rehber tayin etmiş ve âhiret hayatında da onun sâlihler zümresinde yer alacağına tanıklık etmiştir. Rabb'i Hz. İbrâhîm'e "teslîm ol" deyince tereddüt etmeksizin derhal bu teklifi kabul etmiştir: " وَمَنْ يَرْغَبْ َ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ *Nefsini aşağılık yapan (beyinsiz) den başka, kim İbrâhîm dininden yüz çevirir? Andolsun ki, biz O'nu dünyada beğenip seçmiştik, âhirette de o, iyilerdendir. Rabb'i ona: İslâm ol demişti. O da: Âlemlerin Rabb'ine teslîm oldum demişti.*"¹⁰⁵ Yukarıda delil olarak sunduğumuz âyet örnekleri ve açıklamalar neticesinde, Hz. İbrâhîm'in teslîmiyetinin Kur'an'daki en güzel teslîmiyet örneklerinden bir olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Ya'kûb ve Oğullarının Teslîmiyeti

Hz. İbrâhîm ve Hz. Ya'kûb, evlatlarına Hakk Teâlâ'nın kendilerine İslâm dinini seçmiş olmakla nîmetlerin en büyüğünü bağışlamış olduğunu hatırlatmışlardır: " وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى *Bunu İbrâhîm de kendi oğullarına vasiyet etti, Ya'kûb da: Oğullarım! Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. O halde sadece Müslümanlar olarak ölünüz (dedi).*"¹⁰⁶ Bu âyetten İslâm dininin ilâhî bir tercih olduğu, Hz. İbrâhîm'in soyundan gelenlerin din konusunda farklı bir tercih yapmalarının doğru olmayacağı anlaşılmaktadır. Hakk Teâlâ'nın kendileri için yaptığı bu tercihe karşılık olarak onlara düşen, bu ilâhî dini yürekte benimsenmeleri, kendilerine ihsan edilen nimetlere şükretmeleri, bu uğurda sağlam bir mücadele vermek suretiyle dünya ve âhiretlerini mâmur kılmaya çalışmalarıdır.¹⁰⁷

Hz. İbrâhîm ve Hz. Ya'kûb, evlatlarına vasiyette bulunmuşlardır. Hz. Ya'kûb'un, ömrünün son demlerinde bile tekrarlamış olduğu ve ölüm hâlinin dâhi nefisine unutturamadığı bir vasiyeti olmuştur: " أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهِمَا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ *Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiği zaman siz orada mıydınız? O zaman (Ya'kûb) oğullarına: 'Benden*

¹⁰³ Saffât, 37/103-107.

¹⁰⁴ Bakara, 2/127-128.

¹⁰⁵ Bakara, 2/130-131.

¹⁰⁶ Bakara, 2/132.

¹⁰⁷ Seyyid Kutûb, *Fit Zilâl*, 1/180.

sonra kime kulluk edeceksiniz?' demişti. Onlar: 'Senin ve ataların İbrâhîm, İsmâîl ve İshâk'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz; biz ancak O'na teslim olmuşuzdur' dediler."¹⁰⁸ Hz. Ya'kûb'un, sekerât-ı mevt halinde evlatlarına böylesi bir hitapta bulunması hakikaten mânîdardır. Ölmek üzere olan bir babanın zihnini meşgul eden mesele, güvence altına almak istediği ve biricik mirası olan Cenâb-ı Hakk'a teslîmiyet anlayışı idi. İşte miras haline gelen bu büyük dava, her şeyden önemli ve son anda bile olsa vurgulanması gereken mühim bir mesele olmuştur.¹⁰⁹

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Ya'kûb'un evlatları, hakîkati bilmiş ve bunu açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Peygamber atalarından dini, bir miras gibi teslim almış, titiz bir şekilde muhafaza edeceklerine söz vermiş ve ölüm döşeğinde olan babalarına bu sözü vermekle kendisini rahatlatmışlardır. Hz. İbrâhîm'in çocuklarına yaptığı vasiyet, Hz. Ya'kûb'un çocukları arasında da sürdürülmüş, böylece onlar da "Allah'a teslim olduklarını" beyan etmişlerdir.¹¹⁰

Havârîlerin Teslîmiyeti

Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'a, ilâhî kelâma ve peygamberine teslim olduklarından bahsedilen bir zümre de Hz. İsâ'nın havârîleridir. Havârî, temiz ve seçkin kişi,¹¹¹ peygamber yardımcısı¹¹² demektir. Arapça'da "havârî" ifadesi yaklaşık olarak "ensâr" kelimesiyle aynı mânâyâ gelmektedir. Nitekim Âl-i İmrân 3/52. ayetinde "havârî" kelimesi "Allah yolunun yardımcısı" mânâsında kullanılmıştır. Kitab-ı Mukaddes'te havârîler "şâkird" bazı yerlerde de "resûl" diye adlandırılır.¹¹³ Kur'ân'da geçen "havârî" ifadesinden maksadın, Yüce Allah'ın peygamberlerine iman edip onlara her türlü hususta yardım eden, bu yardımlarında son derece samimi ve ihlâşlı olan, kendilerine en yakın, seçkin, samimi ve tâbî olan dostlarıdır.¹¹⁴

Kur'ân'ın bazı âyetlerinde Hz. İsâ'nın kıssasından, Hz. Meryem'e Hz. İsâ'nın müjdelendiğinden, mucizelerinden ve bu mucizelerin onun peygamberliğini gösteren apaçık deliller olduğundan bahseder.¹¹⁵ İsâ (a.s.), muhatapların güç yetirmeyecekleri bazı mucizeleri onlara göstermiş, İsrâîloğullarının birtakım bağlarını ve yükümlülüklerini hafifletmek üzere gönderilmiş olduğu halde, onların inkâr edeceklerini anlamıştır. İşte böylesi bir ortamda son çağrısını yapmıştır: " فَلَمَّا أَحْسَسَّ عَيْسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي : " *İsâ, onlardaki inkârcılığı sezince: Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcısıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız, cevabını verdiler.*"¹¹⁶ Bu ifadeler, İslâmiyetin peygamberlerin ortak dini olduğunu göstermekte, havârîlerin ifadelerinin de bir ikrâr ve itirâf olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Onlar bu ifadeleriyle İslâm'ın, ilâhî dinlerin özü olduğunu kabul etmişler, Müslüman olduklarına, Cenâb-ı Hakk'a, peygamberlerine ve ilâhî dinin hayat sistemine yardıma koştuklarına Hz. İsâ'yı şahit tutmuşlardır. Yüce Allah'a yalvararak şöyle demişlerdir: " رَبَّنَا أَمَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُنِبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (Havârîler) Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygambere uyduk. Şimdi bizi (birliğini ve peygamberlerini tasdik eden) şahitlerden yaz, dediler)."¹¹⁸

¹⁰⁸ Bakara, 2/133.

¹⁰⁹ Seyyid Kutûb, *Fî Zilâl*, 1/181.

¹¹⁰ Seyyid Kutûb, *Fî Zilâl*, 1/181.

¹¹¹ Sâbûnî, *Safvetü't Tefâsîr*, 1/200.

¹¹² Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Feyrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhîr*, Dârul-Hadis, Kahire, 2008, 419.

¹¹³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 1/261.

¹¹⁴ Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 8/69-70.

¹¹⁵ Bkz. Âl-i İmrân, 3/42-51.

¹¹⁶ Âl-i İmrân, 3/52; bkz. Sâf, 61/44.

¹¹⁷ Tâberî, *Câmîu'l-Beyân*, 6/442; Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 8/71.

¹¹⁸ Âl-i İmrân, 3/53.

Yine Kur'ân'da havârîlerin Allah'a teslîmiyetleri şöyle ifade edilmiştir: " وَإِذْ أُوحِيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ *Havârîlere: Bana ve elçilerime inanın diye ilham etmiştim. Onlar da, iman ettik bizim, Allah'a teslim olmuş kimseler (Müslümanlar) olduğumuza sen de şahit ol demişlerdi.*"¹¹⁹ Bu âyetlerde havârîlerin, Yüce Allah'a mutlak bir teslîmiyetle bağlandıkları açıkça ifade edilmiştir.

TESLÎMİYETTEN SAPMANIN NEDENLERİ

Kur'ân âyetlerinden anlaşıldığı kadarıyla ilâhî iradeye teslîmiyetten sapmanın sebepleri olarak, ilâhî bir kanun ya da hukûkî bir gerekçe olmaksızın kişinin kendi hevâ ve hevesine uyması, atalarını, kültür ve toplumunu doğru olup olmadığına bakmaksızın taklit etmesi, Yüce Allah'ın kanunları yerine insanlara itaat etmesi gibi hususlar gösterilmiştir. Bu hususları ayrıntılı bir şekilde başlıklar halinde işlemeye çalışacağız.

Kişinin Nefsânî Arzularına Boyun Eğmesi

Kur'ân âyetlerinde, kişinin hevâ ve hevesine uyarak nefsânî arzularına boyun eğmesi, ilâhî iradeye teslîmiyetten sapmanın bir nedeni olarak ifade edilmiştir: " وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوِيَهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ *Allah'tan bir yol gösterici olmadan, yalnız kendi keyfine uyandan daha sapık kim olabilir? Muhakkak ki Allah, zâlim kavmi doğru yola iletmez.*"¹²⁰ Demek ki insanı hak yoldan ayıran öncelikle kendi hevâ ve hevesidir. Çünkü nefsî arzularına boyun eğen bir beşer, Yüce Allah'a gerçek mânâda kul-luk yapamayacağı âşikârdır.¹²¹ Böylesi bir şahsiyetin, kendisine dünyevî menfaat sağlayan, şan ve şöhret getiren, memnuniyet ve hoşnutluk arz eden, zevk veren şeylerin peşinden gidiyor olması, Yüce Allah'ın yasaklarına karşı bir hassasiyet göstermeden arzu ettiği her şeyi yapması demektir. Cenab-ı Hakk'ın emrettiği hususlar olsa bile hedeflediği şeylere ulaşmasında kendisine fayda sağlamadığını düşündüğü şeyleri yapmaması mânâsına gelmektedir. Kur'ân'da böyle birinin Yüce Allah'ın yol göstericiliğinden nasıl faydalanacağı soruluyor: " أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوِيَهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا *Kendi arzularını ilahlaştıranı gördün mü? Ona sen mi vekîl olacaksın? Yoksa sen onların çoğunun işittiklerini, düşündüklerini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar, yolca (hayvanlardan) daha sapıktırlar.*"¹²²

Bu âyetlerde, hevâ ve hevesleri peşinden gidenler, akla ve kendilerine tebliğ edilen ilâhî bildirimlerle aldırılmayıp sadece hissiyatlarına göre davranmalarından dolayı hayvanlara benzetilmişlerdir. Hayvanların sergiledikleri hareketlerin kendilerine verilmiş kuvvet ve kabiliyetlerinin yaratılma gayelerine muvafık olmasına karşın, bu şekilde hareket eden insanların takındıkları tavırların ise, hayvanlardaki fitrî tavır özelliğinden yoksun bulunması sebebiyle de hayvanlardan daha aşağılık oldukları ifade edilmiştir.¹²³

Toplum ve Kültür Baskısı

Hak yoldan ve teslîmiyetten sapmanın başka bir sebebi de toplumda yer edinmiş gelenekleri, alışkanlıkları, inançları, düşünce ve kuralları körü körüne taklit etmek suretiyle onları Yüce Allah'ın bildirimlerinden üstün tutmak ve tercih etmektir. Böylesi bir tercihte bulunan insanlara Yüce Allah'ın emir ve yasaklarının hatırlatılmasının pek anlamı kalmamaktadır. Çünkü onlar yine de toplumun gelenek olarak

¹¹⁹ Mâide, 5/111.

¹²⁰ Kasâs, 28/50.

¹²¹ Abdurrahman b. Nâsir b. Abdillâh es-Sâdi, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân (Tefsîru's-Sâdi)*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 2000, 617.

¹²² Furkân, 25/43-44.

¹²³ Sâdi, *Tefsîru's-Sâdi*, 584.

benimsediği işleri yapmakta ısrar etmeye devam ederler. Bu tür bir hastalığa kapılmış bir toplumun Yüce Allah'a hakkıyla kulluk yapmalarının da pek mümkün olmadığı söylenebilir. Kur'an'da böyle toplulukların varlıklarına dikkat çekilerek şöyle uyarılmaktadır: " وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا آتَيْنَا عَلَيْهِ آيَاتِنَا " *Onlara denilse, 'Allah'ın indirdiğine uyun. Onlar: 'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız' derler. Peki, ama ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?'*¹²⁴

İnsanlar, genellikle her dönemde hakikati görememe hastalığına yakalanmış ve bu hastalık onları hâliyle Allah'ın peygamberlerine iman etmekten ve onlara uymaktan alıkoymuştur. Nitekim Hz. Mûsa, insanları tevhîd inancına davet ettiği zaman onlar şöyle diyerek tepki göstermişlerdir: " قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْمُرَكَ عَمَّا " *Sen bizi babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden çeviresin de yeryüzünde büyüklük yalnız ikinize kalsın diye mi bize geldin? Biz sana inanacak değiliz!*¹²⁵ Yine Hz. İbrâhîm, halkını Yüce Allah'a inanmaya davet edip başka ilâhları ortak koşmaktan vazgeçirmeye çalıştığı zaman onlar: " قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ " *Babalarımızı onlara tapar bulduk (da onun için biz de onlara tapıyoruz)...*¹²⁶ diyerek karşılık vermişlerdir.

Toplumlar genellikle peygamberlerin söyledikleri şeylerin doğruluğunu, haklılığını, aklî boyutunu, yararlı olup olmadığını tahlil etmeden sadece atalarının yaptıklarına aykırı olduğu gerekçesiyle tekliflerini kabul etmemişlerdir: " وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ " *مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ قَالَ أُولُو جِنَّتِكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ إِشْتَرَاؤُونَ* *İşte böyle, senden önce de hangi memlekete uyarıcı gönderdiysek mutlaka onun varlıkları: 'Biz babalarımızı bir yol üzerinde bulduk, biz de izlerine uyarız' dediler. (Gönderilen Uyarıcı/Peygamber): 'Ben size, babalarınızı, üzerinde bulduğunuz (din)'den daha doğrusunu getirmiş olsam da (yine babalarınızın yolunu) mu (tutacaksınız)?' dedi. Onlar: 'Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz' dediler.*¹²⁷ Ancak Yüce Allah insanlara, bir beşer olarak atalarına körü körüne tâbi olmaları yerine, sadece ilâhî emirleri tebliğ eden peygamberlere itaat edebileceklerini ifade etmiştir.¹²⁸ Yüce Allah'a gerçek mânâda teslimiyet gösterenin, O'nun rızası dışındaki şeylerden yüz çevirmek suretiyle sadece emirlerine uymalarının gerekliliği vurgulanmıştır: " وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا " *عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولُو كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ* *Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denilse: "Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız (onların yolunda gideriz)" derler. Şeytan, kendilerini cehennem azabına çağırıyor olsa da mı? İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allah'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır.*¹²⁹ Böylece Kur'an'da, insanların içinde yaşadığı toplum ve kültürü körü körüne taklit etmek yerine ilâhî iradeye teslim olmak suretiyle hakikate ve kurtuluşa erebilecekleri vurgulanmış olmaktadır.

İnsanlara Uymak

Kur'an âyetlerinden anlaşıldığına göre Yüce Allah'a itaatsizliğin ve teslimiyet göstermemenin bir diğer sebebi de, O'na itaat yerine diğer insanlara itaat edilmesidir: " وَإِنْ طُغِيَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ بَحْلُوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ " *Eğer yeryüzündeki insanların çoğuna uyarasan, seni Allah'ın yolundan saptı-*

¹²⁴ Bakara, 2/170. Bkz. Mâide, 5/104-105.

¹²⁵ Yûnûs, 10/78.

¹²⁶ Enbiyâ, 21/53.

¹²⁷ Zuhûrûf, 43/23-24.

¹²⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne*, (thk, Mecdî Baslum), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, 9/159.

¹²⁹ Lokmân, 31/21-22.

rırlar. Onlar zandan başka bir şeye uymazlar, onlar ancak yalan söylerler."¹³⁰ Şayet kişi inanç ve amelinde ilâhî buyruklara değil de evrende bulunan insanların ekseriyetine itaat eder, onlara uyar, doğruluk ve hakikat hususlarında onların hakemliğine başvuracak olursa, onlar da bu kimseyi hak yoldan ve Allah'ın şeriatından saptırılmış olurlar. Çünkü insanların pek çoğu hüküm verme hususunda ilim ve hakkâniyete göre değil, zanna ve kendi vehimlerine göre hareket ederler.¹³¹ Ne inandıkları hususlarda kat'îlik, ne kanun ve ölçü olarak kabul ettikleri şeylerde haklılık ne de hüküm verdikleri meselelerde isabet bulunur. Onlar sadece, kendilerinin belirlediği ölçülere, nefsanî arzularına, tahmin ve keyiflerine göre hükümler verir, yalanla hareket ederler ve yanlış kararlar verirler. Cenab-ı Hakk'a ortaklar isnad ederler, haklı kimseleri haksız, haksız olanları da haklı gösterebilirler, helalı haram, haramı da helal kabul edebilirler.¹³² O halde hak ve hakikat arayışı içinde olan bir şahsın, insanların pek çoğunun hangi yolu izlediklerine bakması doğru değil, çünkü insanların pek çoğu işlerine öyle geldiği için bilgiyi değil zannı tercih edebilirler. Onların inandıkları değerler, kabul ettikleri teoriler, benimsedikleri felsefe, hayat prensipleri ve kabul ettikleri kanunlar, kendi zanlarının sonucu olup dolayısıyla saptırıcı olabilmektedir. Oysa Cenab-ı Hakk'ın rıza gösterdiği yaşam şekli, O'nun bizatihi kendi bildirimleriyle ve peygamberler aracılığıyla bildirdiği hakikat yoludur. Bu sebeple hakikat arayışı içinde olan kişinin, insanların ne yaptıkları ve ne dediklerine bakmaksı yerine, Yüce Allah'ın yolunda yalnız dahi kalsa azametle ve kararlılıkla devam etmelidir.¹³³ Çünkü Yüce Allah'ın hidâyetine inanan, O'na teslimiyetle bağlanan bir şahıs, bundan öte hâkim ve hakem arayışlarına da gerek olmadığına inanır.

SONUÇ

"İslâm"; Yüce Allah'ın hüküm verdiği ve takdîr buyurduğu her şerde O'na boyun eğmek suretiyle teslim olmak, barış ve selamette olmak, dini ve inancı sadece Allah'a has kılmaktır. Yüce Allah'a itaat etmek, gönülden bağlanarak O'na ibadete ve hizmete kendini adamak, ilave ve eksiltme yapmaksızın peygamberlerine bildirdiği hidâyeti rehber edinmektir. Böylelikle, zahirî ve batınî afetlerden, hak hususunda şüphelerden ve şirkten arınmış olmak, Allah'ın azabından emin olmaktır. Çünkü İslâm, Yüce Allah'a teslimiyet göstermek ve ihlâslı olmak mânâlarının yanı sıra, bunlara dayanmak suretiyle esenliğe kavuşmak mânâsını da ifade etmektedir.

Kur'ân'ın tetkiki bizlere birincisi "İslâm" kavramının, mahlûkatın Hâlık'ına boyun eğip teslim olması, ikincisi ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.) son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kadarki Yüce Allah'ın tüm elçilerinin tebliğde buldukları fitrat dininin genel adı; üçüncüsü de Kur'ân'la zuhur bulan ve Resûlullah (sas) aracılığıyla tebliğ olunan son ilâhî dinin adı olmak üzere üç mânâya geldiğini göstermektedir.

Kur'ân âyetlerinde Yüce Allah'ın teslimiyetinden sapmanın nedenleri olarak, kişinin hevâ ve hevesine uyararak nefsanî arzulara boyun eğmesi, toplumda yer edinmiş gelenekleri, alışkanlıkları, inançları, düşünce ve kuralları körü körüne taklit etmesi, onlara bağlanarak onları Yüce Allah'ın bildirimlerinden üstün tutması ve Allah'a itaat yerine diğer insanlara itaat etmesi gibi hususiyetler zikredilmiştir. O halde Müslüman olduğunu ifade eden her şahsiyetin, nefsanî arzularına değil Allah'a teslim olması gerekir. İnanç, ibadet ve ahlâkî hususlarda; sorgulamadan, bilinçsiz bir şekilde ve kör taassupla içinde yaşadığı

¹³⁰ En'âm, 6/116.

¹³¹Oysa Kur'ân'da: "Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır..." (Hucûrât, 49/12) buyurularak, zannın hakâkat karşısında bir değerinin olmadığı ifade edilmiştir.

¹³²Râzî, Fahreddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 13/171-172; Elmalılı, *Hak Dini*, 3/503.

¹³³ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 1/587.

toplumu ve atalarını taklit etmek yerine bilinçli ve şuurlu bir yaşam sürdürmelidir. Ayrıca nasslar ışığında aklını kullanarak sorgulayan ve mutlak teslimiyeti de sadece Allah'a, Resûlüne ve O'nun bildirimlerine göstermek suretiyle sağlıklı yaşayabileceğini söyleyebiliriz. İnsanı dünya ve ahirette mutlu edecek olan Cenab-ı Hak'ın rıza gösterdiği yaşam şekli, O'nun bizatihi kendi bildirimleriyle ve peygamberler aracılığıyla bildirdiği teslimiyet yoludur.

Cenab-ı Hak katında yegâne dinin İslâm olduğu ve tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin özünün Allah'a teslimiyetten geçtiği anlaşılmaktadır. O halde İslâm dini dışında başka dinleri aramanın bir mânâsı ve geçerliliği yoktur.

Yüce Allah, kâinatı mükemmel bir düzen içinde yaratmış, kozmik âlemdeki tüm canlı ve cansız varlıkları kendisine boyun eğdirmiş; Selâm ismiyle de mahlûkatı selâmette kılmış, teslimiyet gösterenlere sulh ve selâmet bahşetmiştir. Peygamberler de insanları selâmette kılmak, kâinatta barış ve esenliği sağlamak için onları Yüce Allah'a teslimiyete davet etmişlerdir. Çünkü ilâhî hitap, toplumun sevgi, barış ve huzur içerisinde mutlu yaşamasını arzu etmektedir. Ancak ilâhî hitaba uymayarak Yüce Allah'a teslimiyet göstermeyenler, hem kendileri fesada uğramış hem de kozmik âlemdeki düzen ve âhengin bozulmasına sebebiyet vermişlerdir. Kâinattaki ve sosyal hayataki dengenin bozulmasındaki en büyük sebebin, Yüce Allah'a teslimiyetin dışına çıkılması olduğunu söyleyebiliriz.

Vahye muhatap olan toplumların ilâhî bildirimlerdeki hakîkatlere uyararak sulh ve salâmet istikametinde ilerlemeleri mümkün iken, başka hesaplarla Yüce Allah'a teslimiyeti dışlamalarının, bazı çıkar çatışmalarının sonucu olarak ayrılıklara düşmelerinin, tüm ilâhî dinlerin ortak adı olan "İslâm" kavramının hem mânâsına hem de ruhuna aykırın olduğunu ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemul-Mufehres li el-Fâzil-Kur'ân*, Dâru'l-Maarife, Beyrut 1994.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin Mahmûd, *Rûhu'l-Me'âni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 1-30, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1413/1993.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâlî*, Kılıç Yayınları, Ankara 1985.
- Beğâvî, Ebû Muhammed el-Huseyn, *Meâlimu't-Tenzil*, (thk. Abdurrezzâk el-Mehdî), c. 1-8, Dâr İhyâit-Turâsî'l-Arâbî, Beyrut, 1999.
- Beydâvî Kâdî, Nâsirüddin Ebû Saïd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, c.1-5, Dâr İhyâit-Turâsî'l-Arâbî, Beyrut 1419/1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu'l-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsir), c. 1-9, Dâru Tavkî'n-Necât, Beyrut 1422/2001.
- Ebû'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsa el Kefevî, *el-Külliyât Mu'cem fi Maslahâ ve'l-Furûki'l-Luğaviyye*, (nşr. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî), c. 1-5, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1413/1993.
- Elmalîli, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (şad. İsmail Karaçam vdğr.) c.1-10, Azim Dağıtım, İstanbul 2014.
- Feyrüzâbâdî, Ebû Tâhîr Muhammed b. Ya'kûb, *Kâmûsu'l-Muhîd*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1429/2008.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), c. 1-4, Bedir Yayınları, İstanbul 1974.
- Heyet, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, c.1-5, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 1-8, Mektebetu Dâri's-Selâm, Riyâd 1414/1994.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arâb*, c. 1-15, Dâru Sadr, Beyrut 1994.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, c. 1-24, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1427/2006.
- Kutûb, Seyyîd, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (çev. Heyet), c. 1-10, Dünya Yayınları, İstanbul 1991.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, (thk. Mecdî Baslûm), c. 1-5, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nuket ve'l-Uyûn Tefsîru'l-Mâverdî*, (thk. Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdurrahîm), c. 1-6, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Mevdûdî, Ebû'l-Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (trc. Hey'et), c. 1-7, İnsan Yayınları, İstanbul 1991.
- Muslîm, Ebû'l-Hasen Muslîm b. el-Haccâc el Kuşeyrî en-Nisâbüri, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muhtasar bi Nakli'l-Adl ani'l-Adl ilâ Resûlillâh*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî), c. 1-5, İhyâu't-Turâsî'l-Arâbî, Beyrut ts.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, c. 1-4, Dâru'l- Kelimu't-Tayyîb, Beyrut 1419/1998.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1998.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Maarife, Beyrut 1961.
- Râzî, Fahreddîn, Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, c. 1-32, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1401/1981.
- Reşid Rizâ, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, c. 1-12, Dâru'l-Maarife, Lübnan 1990.
- Sâbüni, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsîr*, c. 1-3, Dâru's-Sâbüni, Kahire 1979.

Sâdî, Abdurrahman b. Nâsır b. Abdillâh, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahman fi Tefsîri Kelâmi'l-Mennân (Tefsîru's-Sâdî)*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1421/2000.

Sâid Havva, *İslâm*, (trc. Mesut Tan), c. 1-2, Tekin Kitabevi, Konya 1992.

-----, *Ruh Terbiyemiz*, (çev. İbrahim Sarımsı, M. Sait Şimşek), Kayıhan Yayınları. İstanbul 1995.

Tâberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, c. 1-24, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1421/2000.

Yesûî, Luvis Ma'lûf, *el-Muncid*, Matbaatu'l-Kâtulikiyye, Beyrut 1356/1937.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, c. 1-4, Dâru'l-Kitabu'l-Arâbî, Beyrut 1427/2006.